

Tisztelgő kötet Fekete Csabának

Újabb Festschrifttel gazdagodott a könyvtárosokat köszöntő tomusok sora; ezúttal Fekete Csaba születésének 75. és könyvtárosi működésének 50. évfordulója alkalmából jelent meg emlékkönyv. Az ünnepelt bibliotekárius személye és munkássága sajnálatos módon a könyvtárosok szélesebb köre számára kevésbé közismert, pedig igen csak jelles kollégánkról van szó¹. Fekete Csaba a nem éppen szerencsés és a könyvtárosokat egyfajta dichotómia szerint felosztó rendszer alapján nem a könyvtártudósok, hanem a tudós könyvtárosok közé tartozik. Ötven éve dolgozik a Tiszántúli Református Egyházkerületi Nagykönyvtárban, és szerteágazó tudományos munkásságával szinte egy kisebb kutatóintézetet pótol – ahogyan méltatója, a Nagykönyvtár igazgatója, Gáborjáni Szabó Botond jellemzi működését. Fekete Csaba a Debreceni Református Theológiai Akadémián szerzett lelkészi, illetve kántori szakképzettséget, majd 2003-ban PhD-fokozatot. Indíttatása, érdeklődése természetesen illeszkedik a bibliotéka tevékenységébe, az intézmény tudományos főmunkatársaként kutatásai kiterjednek az egyháztörténet, az egyházi zene, az Ószövetség, a könyv- és könyvtártörténet, az irodalomtörténet kérdéseire, és alapvető új felismerésekkel gazdagították az általa művelt szakterületeket. De nem csak azokat, hiszen az egyháztörténet, közelebbről a magyarországi református egyház története nemzeti múltunk fontos és meghatározó része, így Fekete Csaba kutatásai a magyar történelem megannyi részletének és aspektusának jobb megismeréséhez járulnak hozzá, és a mélyebb, igazabb nemzettudat kialakulását segítik elő.

A Fekete Csaba tiszteletére kiadott kötet a kutatásainak megfelelő diszciplínák mentén keletkezett tanulmányokat tartalmaz. A közlemények szerzői szakterületük neves művelői, részben személyesen, részben pedig tudományos munkásságuk révén kötődnek az ünnepelthez. Öt fejezetben sorakoznak a publikációk; az elsőben *Történelem, egyház- és neveléstörténet*; a másodikban *Nyomdászat-, könyv-, könyvtár- és olvasástörténet*; a harmadikban *Irodalom-, nyelv- és kutatástörténet*; a negyedikben *Bibliáfilológia* és végül az ötödikben *Egyházzene* cím alatt sorakoznak a köszöntött tudósok ajánlott írások. Közrefogja a kötetben közölt tanulmányokat Gáborjáni Szabó Botond már említett laudációja és Fekete Csaba közleményeinek, tanulmányainak jegyzéke. A bibliográfiában csak válogatva szerepelnek az efemer sajtóban megjelent cikkek adatai; így is több mint kétszáz tételt tartalmaz a könyvészet.

¹ Kovács Teofil Fekete Csabát köszöntő írása a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2015. 2. számában olvasható. (A szerk.)

Az öt részben közölt huszonnyolc tanulmány kivétel nélkül olyan kérdéssel foglalkozik, amely valamilyen módon kapcsolódik Fekete Csaba kutatásaihoz. Jellemzi a publikációkat a forrásfeltárás és a feltárt kútfők invenciózus használata, amelynek végeredménye egyrészt számos új kutatási eredmény elsődleges közlése, másrészt a magas szakmai színvonal. Mindezek miatt az emlékkönyvben közreadott írások a hazai egyház- és művelődéstörténet hosszú ideig megkerülhetetlen hivatkozási alapjai lesznek. További közös elem az írásokban, hogy természetesen szorosan kötődnek a magyarországi protestantizmus, ezen belül értelemszerűen a református egyház múltjához. Földrajzi értelemben a közlemények túlnyomó többsége Debrecenhez, illetve Erdélyhez kapcsolódik, időben pedig túlnyomóan XVI-XIX. századi kérdéseket vizsgálnak, egy közlemény a reformáció előtti egyházzenei örökséggel foglalkozik, néhány írás pedig XX. századi problémákat taglal.

A továbbiakban a szélesebb szakmai érdeklődésre is számot tartó *Nyomdászati-, könyv-, könyvtár- és olvasástörténet* című rész tanulmányait mutatjuk be. Nem mintha a többi rész publikációi nem lennének méltóak a figyelemre, de lapunk profilja – és tagadhatatlanul a recenzens érdeklődése, talán hozzáértése is – ezekhez a kérdésekhez kötődik. Indokolja a recenzió tárgyának leszűkítését az is, hogy ebben a tematikus egységben látott napvilágot a legtöbb, számszerűen kilenc írás. Az ebbe a csoportba sorolt tanulmányok a XVI-XVIII. század különböző jelenségeivel foglalkoznak, többségük könyvtár- és olvasástörténeti témájú, de akad köztük nyomdászattörténeti közlemény is.

Monok István publikációjában (*A bázeli, a genfi és a zürichi könyvkiadás hatása magyarországi szellemi áramlatok történetének alakulására a 16. században a kortárs könyvtárak vizsgálata tükrében*) azt vizsgálja, hogy a három szellemi centrumban megjelent nyomtatványokban miként szerepelnek a magyarországi és erdélyi szerzők. Zürich és Genf elsősorban a helvét protestantizmus auktorai műveinek kiadásában jeleskedett, Bazelben pedig főleg a korszak humanistáinak könyvei láttak napvilágot. A szerző megalapozott végkövetkeztetése, hogy a három svájci város reformáció korabeli könyvtermése jelentősen befolyásolta a magyarországi és erdélyi szellemi áramlatok történetét. Monok alapvető megállapítását igazolja Ősz Sándor Előd közleménye is (*Szegedi Gergely könyvtárának néhány darabjáról*). A XVI. századi prédikátor és zsoldárfordító Wittenbergben és Genfben tanult. Peregrinációja idején alapozta meg könyvtárát; a szerző Szegedi három, erdélyi gyűjteményekben található kötetét ismerteti. A fennmaradt tomosok kolligátumok, egyikben két bázeli kiadású, a másodikban két genfi, míg a harmadik három műve között két genfi, illetve egy bázeli nyomtatvány található. A kolligátumok közül az egyiket feltehetően Wittenbergben vásárolta, míg a másik kettőt a bejegyzések szerint ajándékba kapta. A három fennmaradt kötet jól bizonyítja Szegedi Gergely gazdag erudícióját és széles körű kapcsolatrendszerét a korabeli szellemi élet központjainak számító városokkal.

A magyarországi és erdélyi diákok peregrinációjában fontos helyet foglalt el Heidelberg is; az ott tanító neves David Pareus erős hatással volt a hazai teológiai gondolkodásra, a neolatin költészetre és az iskoláügyre a XVII. században. Perger Péter tanulmányában (*Újabb adalék David Pareus magyarországi kapcsolatához. Heidelbergi professzorok ajándékozó sorai Lővei Pellionis György kötetében*) az egykori heidelbergi diák, a későbbi sárospataki rektor, majd mádi lelkész Lővei Pellionis György egyik most felbukkant könyvét mutatja be. A kötet Kálvin *Institutio*-jának 1612-es genfi kiadása, és a tanulmányait 1614-ben befejező Lőveit professzora saját kezű bejegyzéssel, egy Szent Jeromos-idézzel bocsátotta útjára. A kötetet tulajdonosa feltehetően még Németországban bekötte, így a könyv – Perger

Péter összegző megállapítása szerint – „nem csupán szép alkotás, hanem a 16. század eleji hazai protestáns értelmiségnek a talán legfontosabb korabeli szellemi műhellyel való élénk kapcsolatának is látványos bizonyítéka.”

Csorba Dávid is egy XVII. századi prédikátor könyvtárának néhány darabját ismerteti közleményében (*Miskolci Csulyak Gáspár könyvtárának néhány példánya*). Miskolci Csulyakot egyébként az első magyar állattani munka, az *Egy jeles Vad-kert* fordítójaként is számon tartja a művelődéstörténet. Bibliotékája szétszóródott; négy könyvtárban őrzött egy-egy kötetét mutatja be a szerző. A könyvek közül az egyik Bukarestben, az ottani Nemzeti Könyvtárban található, a többi itthon van, közelebbről Debrecenben, a Nagykönyvtárban, a budapesti Ráday Gyűjteményben, illetve a sárospataki Református Nagykönyvtárban. A fennmaradt könyvekből nem lehet általános következtetéseket levonni egykori tulajdonosuk szellemi horizontjára nézve, annyi azonban megállapítható, hogy legjellemzőbb kötete a Ráday Gyűjteményben őrzött kolligátum, a húsz nyomtatványt tartalmazó gyűjteményben teológiai tézisek és halotti szövegek találhatók. Az 1680 körül összeállított gyűjtőkötet darabjai jól tükrözik a kálvinista ortodox teológia világát, és jól megfelel a kálvinista öntudat reprezentációjának is – összegzi írásának mondandóját a szerző.

Kapcsolódik az eddigi közleményekhez Oláh Róbert tanulmánya (*Bod Péter könyvei a Debreceni Református Kollégiumban*). A tudós lelkész halála után könyvtárát 1770-ben a Nagyenyedi Kollégiumban elárverezték. A Debreceni Kollégium professzorai is részt vettek az aukción, és egy nagy ládányi könyvet vásároltak Bod Péter hagyatékából. Debrecenben két jegyzék is keletkezett a vásárolt könyvekről, ezek alapján rekonstruálja a szerző Bod Péter cívisvárosban található könyveit. Összesen 81 művet 66 kötetben sikerült azonosítani, ezeken túl 17 kötet hiányzik a mai állományból, korábbi helytelen könyvtári gyakorlat miatt ugyanis a diplomákat gyakran selejtezték, függetlenül attól, hogy ki volt tulajdonosa. A tudós lelkész egykori könyvtárának mintegy tíz százaléka került Debrecenbe, a jelek szerint ma ott található a legnagyobb rész a hagyatékából. A tanulmány függelékeként közölt jegyzék megbízható kalauz a Bod Péter munkásságát tanulmányozó kutatóknak.

Sipos Gábor a Kolozsvári Akadémiai Könyvtár néhány különleges, Porcsalmi András-tól származó kötetet ismertet (*Porcsalmi András iskolai jegyzeteiről. Egy botcsinálta könyvtáros füljegyzése*). A XVII. században élt kolozsvári tanár, Apácai Csere János egykori professzora, később kollégája sajátos módon állította össze a tanítás során használt kéziratait. Az általa létrehozott kolligátumok egy-egy nyomtatvány elé és mögé kötött kéziratok füzeteket tartalmaznak. A szövegek részletes elemzése a későbbi kutatás feladata lesz, a mostani közlemény elsődleges célja a figyelem felhívása a monumentumra.

Imre Mihály írása (*Herborni kutatások az Alte Bibliothek állományában*) a németországi Herbornban őrzött Alte Bibliothek magyar vonatkozásairól ad számot. A városban egykor, 1584 és 1817 között működött egyetem könyvtárának mintegy 10 000 kötetes törzsállománya ma az Evangélikus Egyház teológiai szemináriumához tartozik. Az egyetemnek a XVI-XVII. században komoly hatása volt az európai protestantizmus szellemi folyamataira, számos magyarországi és erdélyi peregrinus hallgatta professzorait, közülük a legjelentősebb Szenci Molnár Albert volt, akinek a városban jelent meg 1607-ben zsolnároskönyve is. Mindezek ellenére az elmúlt évtizedekben megcsappant a hazai kutatók érdeklődése az univerzitás iránt. Imre Mihály a könyvtár magyar vonatkozású anyagának áttekintésével a kutatói figyelmet kívánja az Alte Bibliothekra irányítani az egyetemen

megfordult magyar és erdélyi diákok bemutatásával, és azzal, hogy közleménye függelékben közli az intézményben őrzött hungarikumok válogatott jegyzékét, összesen húsz tételt.

Bánfi Szilvia közleményében (*Kit ábrázolhatott a debreceni városi nyomda első nyomdászjelvénye, avagy Debrecen város címere*) egy, a kutatókat régóta foglalkoztató kérdéshez szól hozzá. Mélius Juhász Péter *Magyar praedikatio*c című munkáját 1563-ban jelentette meg Raphael Hoffhalter egy férfit ábrázoló fametszettel. A szakirodalom egy részében a férfiportrét a szerző, Mélius Juhász Péter arcképének tartják. Fekete Csaba egy tanulmányában vitatta ezt a tételt, szerinte apostol, próféta vagy egyházatya jelképes ábrázolása a metszet. Bánfi Szilvia írásában ehhez a vitához szól hozzá, a vonatkozó szakirodalom és számos analógia alapján arra a következtetésre jut, hogy egyértelműen ugyan nem lehet bizonyítani, miszerint a kép Méliust ábrázolja, de „Hoffhalter gyakorlatára tekintettel mégsem zárható ki egy szerzőre vonatkozó utalás lehetősége.”

V. Ecsedy Judit tanulmánya (*A magyar Bésalél. Páldi Székely István kolozsvári nyomdász grafikai munkássága*) Páldi Székely Istvánnak állít emléket, akit halálakor, 1769-ben Verestói György nyomtatásban is megjelent halotti prédikációjában nevezett „magyar Bésalél”-nek, vagyis az ószövetségi „ezermesterhez”, a frigyláda készítőjéhez hasonlította. A kolozsvári nyomdász a bibliai alakhoz mérhetően sokoldalú „mechanikus” volt, betűmetsző, betűöntő, könyvnyomtató és rézmetsző egy személyben. V. Ecsedy Judit elsősorban metszői működését veszi számba, külön csoportban mutatva be a hollandiai és a kolozsvári munkákat.

A Festschriftben közölt tanulmányok – talán e rövid ízelítőből is kiderült – méltó módon járulnak hozzá Fekete Csaba köszöntéséhez, és nélkülözhetetlen olvasmányai lesznek a korszakkal és a témával foglalkozó kutatóknak.

(„Kezembe vészem, olvasom és arról elmélkedem”. Emlékkönyv Fekete Csaba születésének 75. és könyvtárosi működésének 50. évfordulójára. Szerk. Gáborjáni Szabó Botond, Oláh Róbert. Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények, 2015. 452 p.)

Pogány György

Egy szélmalomharcos válogatott írásai

Számosan, akik a közművelődésben dolgoztak-dolgoznak, úgy érezhetik, hogy szélmalomharcot vívnak, hiszen áldozatos munkát végeznek – sokszor méltatlan körülmények között és csekély megbecsüléssel –, mégsem gyarapszik látványosan „a kiművelt emberfők sokasága”, amelyben – mint gróf Széchenyi Istvántól tudjuk – a nemzet ereje rejlik. A Don Quijote-i harcosok egyike volt Füleki Mihály, akinek munkásságáról nem